

Johanson, Lars, *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (Çev. Nurettin Demir), TDK Yay., Ankara, 2007, 200 s., ISBN: 978-875-16-2001-9

Habibe Yazıcı Ersoy*

Eserin Almanca orijinali *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*, adıyla 1992 yılında Stuttgart'ta yayımlanmıştır. Johanson'un çalışması 2002 yılında Londra'da *Structural factors in Turkic language contacts* ismiyle tekrar basılır. Elimizdeki eser, Nurettin Demir tarafından yapılmış olan çeviridir ve çeviride kitabın Almancası esas alınmıştır. Bununla birlikte Demir, çeviriyi eserin İngilizce metniyle de karşılaştırmış, ilk baskıdan on yıl sonrasına ait olan bu metindeki değişiklikleri de göz önünde bulundurmuş; hatta dipnotlar, paragraflar, ve kaynakçayı bu baskıya göre düzenlemiştir.

Demir tarafından yazılan bir Ön Söz'den sonra eserde Prof. Dr. Emine Yılmaz tarafından yazılan teorinin ağırlıkta olduğu eserde, kendisinin de belirttiği gibi, daha çok teorik bölümlerin bir özeti niteliği taşıyan, okuyucu için eseri anlamaya yardımcı olacak, oldukça anlaşılır uzun bir Sunuş yer alır (s. 9-21).

Eserin ilk bölümü “Türkçe Dil İlişkilerinde Yapı Kopyalama” ismini taşır (s. 23-47). “Sorular” alt başlığında Johanson, dil araştırmaları için oldukça önemli olacak çalışmasında dillerin birbirleriyle karşılaştığında nasıl etkileeneceği, karşılaşan dillerde nelerin değişebileceği, etkileşimin ne dereceye kadar gidebileceği, ilişki dillerinin yapı özelliklerinin değişmeyi ne derece teşvik edip ne derece engelleyeceği gibi soruları sorarak benzer sorulara cevaplar arayacağını belirtir. Eserin giriş mahiyetindeki bu ilk bölümünde yazar, oluşturduğu teori içerisinde Türk dil ilişkilerine kısaca değindikten sonra “Kod Kopyalama” başlığı altında *kopyalama teorisinin* esaslarını ortaya koyar. Çalışmada *baskın olan dil* için B, *zayıf olan dil* için ise A işaretleri kullanılır. Ödünçleme terimine karşı çıkan Johanson kopyalamanın genel kopyalar, seçilmiş kopyalar ve karışık kopyalar şeklindeki üç biçimini ayrı başlıklarla değerlendirir. Kopyalamanın bu üç çeşidinden sonra yazar, Türkçe dil ilişkilerinin sonuçlarını kopyalanmış yapı özellikleri bakımından değerlendirebilmek amacıyla, Türk dillerinin ilişkide bulunduğu dillerle kelime yapısı, morfosentaks, anlam sentaksı gibi özellikler bakımından

* Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Teknikokullar/ANKARA
habibeyazici@yahoo.com

karşılaştırıldığında ortaya çıkan 46 özelliği “Türkçenin Tipik Özellikleri” başlığı altında verir (s. 37-47).

Johanson, *kopyalama teorisinde* yapısal etkenleri incelediği “Yapısal Etkenlerin Rolü” adlı ikinci bölüme (s. 48-69) daha önce Türkçe için sıraladığı yapısal özelliklerin ne türden sınırlamalara tabi olabileceğini sorduğu ve Oksaar, Givon, Sapir, Weinreich, Schuchardt, Meilet gibi dilbilimcilerin görüşlerine yer verdiği “Önerilen Sınırlamalar” başlığı ile giriş yapar. Söz konusu dilbilimcilerin farklı görüşlerini değerlendirerek dilde ilişkiye bağlı değişmelerin dil yapısının her basamağında, akraba olmayan ve tipolojik olarak farklı diller arasında bile gerçekleşebileceğini, üstelik bunların çok derin olabileceğini savunur. “Dayanıklılık Skalaları” başlığında ise dilin etki ve değişmeye karşı direnen dayanıklı özelliklerinin incelendiği çeşitli dayanıklılık çizelgelerinden bahsederek bunların temelinde kendisinin belirsiz olarak formüle edilebileceğini söylediği dayanıklılık çizelgesini oluşturur. “Bazı unsurlar niçin daha kolay ödünç alınıyor?” (s. 52) sorusuna cevap olacak şekilde *çekicilik* kavramını ele aldıktan sonra Johanson “Çekici Özellikler” listesini oluşturur ancak; ardından sosyal etkenlerin de ilişki sonucu değişmelerde rol oynayabileceğini vurgulayıp, herhangi bir türden sosyal ilişkiyi dilde değişimin sebebi değil, aksine sadece olası destekleyici ya da engelleyici şartı olarak gördüğünü belirtir. Yazar daha sonra yapılilik=dayanıklılık eşleşmesinin geçerliliğini tartışır ve henüz kesin bulguların olmadığını ifade eder, ayrıca genel çekicilik, ayrıntılarına inilmemiş yapılilik kavramlarına karşı görece çekicilik anlayışını öne sürer. Neredeyse her başlığı bir soru çerçevesinde değerlendirip ele alan Johanson, “Bazı dillerin diğerlerine oranla etkiye tamamıyla daha dayanıklı olmaları anlamında tipolojiden kaynaklanan farklar da var mıdır?” sorusuna “Diller Arasında Farklar” başlığı altında cevap ararken; “Olumlu soysal etkenler, göreceleştirilmiş çekicilik skalasında aşağıda bulunan yapı unsurlarına karşı dirençleri de aşabilirler mi?” sorusuna “Köklü Etki”; “Köklü etkinin dil akrabalığı için ne gibi sonuçları vardır?, Bir dil asıl kökeni daha sonra tanınamayacak derecede kuvvetli etkilenebilir mi?” sorularını da “Dili Koruma ve Dil Değiştirmede Etki Tipleri” başlıkları altında değerlendirir.

“Çeşitli Dil Alanlarında Yapısal Kopyalama” adını taşıyan üçüncü bölüme “Türkçe- Türkçe Olmayan Yakınlaşması” başlığıyla girilerek genel olarak bu bölümde değişik örnekler yardımıyla Türk dillerinin ve onların ilişkide buldukları bazı dillerin hangi unsurları tercihen birbirlerinden ödünç aldıklarının, yani hangi özelliklerin her defasında *görece çekici* görüldüğünün tartışıldığı ifade edilir. Bu tartışma değişik kopyalama örneklerinin verilip incelendiği “Ses Özellikleri”, “Kelime Yapısı”, “Fiil Çekimi”, “Ekleşik Fiil Birlikleri”, “Gramatik Kategoriler”, “Sentaktik Birleşme Örnekleri” alt başlıklarında gerçekleşir (s. 76-123).

Eserin dördüncü ve son bölümü “Genel ve Bölgesel Eğilimler” adını taşır (s. 124-135). Daha önceki bölümlerde ifade edilenlerin özetlenip, Türkçenin tipik özelliklerinin çoğunun genel çekici özellikler olduğu düşüncesinin değerlendirildiği “Genel Eğilimler” bu bölümün ilk başlığıdır. Johanson bu bölümde belirli bir bölge içerisinde kimi gelişmeler benzer şekilde meydana gelmiş ise, genellikle “genel bölgesel eğilimler” den hatta dil kümesi olgularından söz edileceğini ifade eder ve bu tür tespitlerin ilgili öğeler nereden kaynaklanıyor sorusunu akla getireceğini vurgulayarak bu konudaki görüşlerine “Bölgesel Eğilimlerin Kaynakları” başlığında yer verir. Ardından “Böylesine yüksek derecede düzenli ve basit olan bu dil nasıl bir dildir?” sorusuyla başladığı “Türkçenin Erken Kurallılaşması?” başlığı altında Türkçeyi Tunguzca, Moğolca ve Farsça karşısında değerlendirir. Bölümün son başlığı “Yapının En Dayanıklı Bölümlerinde Benzerlikler” adını taşır. Johanson burada Türkçenin fiil çekimi sistemi, çatı ve kılınış gibi dayanıklı öğelerini Altay dilleri içerisinde ele alır ve bu tür dayanıklı öğelerde ortaya çıkacak olan sistematik örtüşmelerin soy akrabalığı için kanıt olabileceğini düşündüğünü söyleyerek, dil ilişkisinde yeni yapıların ortaya çıktığı bu kıyı bölgeleri üzerinde geniş çaplı bölgesel tipolojiler oluşturulması gerektiğini belirtir.

Johanson’un bu çok değerli eserini Türkiye Türkçesine kazandıran Demir, kitabın İngilizce çevirisinde bulunan ancak Almanca aslında olmayan Dizin ve Listeler bölümünü genişleterek “Karşılıklar Listesi” bölümü hazırlamıştır. Bölüm, “Türkçe- Almanca-İngilizce Karşılıklar Listesi”, “Almanca- Türkçe Karşılıklar Listesi”, “İngilizce- Türkçe Karşılıklar Listesi” şeklinde üç listeden oluşur. Demir, eserin Ön Sözüde, bu listeleri oluştururken mevcut Türkçe kaynaklarda bulunan terimlerden uygun düştüğüne inandıklarını kullandığını, Türkçe terim olmadığı veya mevcutta bulunan terimlerin bu metnin orijinalinde kastedilen anlamı göstermediğine inandıklarına yeni terim önerileri getirdiğini belirtmiştir. Böylece hem Johanson’un eserini hem de benzer birçok eseri daha iyi anlamamızı sağlayacak yol gösterici bir terimler listesi ortaya konmuştur.

Alanında çok kıymetli olan Johanson’un Almanca eserinin İngilizceden sonra nihayet, çalışmanın içeriğinde söz konusu edilip incelenen dile, Türkçeye kazandırılması, şüphesiz ki Türkiye Türkçesine önemli katkılar sağlayacaktır. Sahayla ilgilenenler, Johanson’a olduğu kadar Demir’e de teşekkür borçludur.